

Sustainable Development of Geographical Environment

Journal homepage: <https://egsdejournal.sbu.ac.ir>

Determine the Key Factors of Creative Tourism Development in Borujerd County

Ahmadifard¹ , N., Saeidirad^{2*} , M.,

1. Department of Human Geography, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran

2. Department of Human Geography, Faculty of Geography, Kharazmi University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

Keywords:

- Futures studies
- Borujerd
- Key drivers
- Creative tourism
- Micmac

Original Article

Article history:

Received: 10/06/2023

Accepted: 26/07/2023

ABSTRACT

Creative tourism is a new concept in the tourism industry that is seen as a more sustainable form of tourism because it uses renewable sources of creative energy. The development of Creative tourism depends on various factors that need to be systematically addressed. This highlights the importance of future research and development to explore the potential of creative tourism in tourism development. A study was conducted to determine the key drivers that are effective in the development of creative tourism in Borujerd County. The study used the foresight method, Delphi technique, and Micmac software to gather insights from 35 managers and experts in the tourism industry. The results indicated that 10 out of the 33 factors affecting the development of creative tourism in Borujerd County were the most significant. These key drivers included increasing the transportation infrastructure, marketing and supporting investors, improving language skills and communication, enhancing the knowledge of tourism employees, promoting ethnic and cultural diversity, including participation of natives and vulnerable groups, supporting rituals and traditions, maintaining social security and ethics, and creating job opportunities in the tourism sector. Overall, the study suggests that addressing these key drivers can help foster the development of creative tourism in Borujerd County and contribute to a more sustainable form of tourism.

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY). license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Citation:

Ahmadifard, N. and Saeidirad, M., (2024). Determine the Key Factors of Creative Tourism Development in Borujerd County, *Sustainable Development of Geographical Environment*: Vol. 5, No. 9, (163-179).

DOI: 10.48308/SDGE.2023.231915.1131

* Corresponding author E-mail address: (m_saeidirad@sbu.ac.ir)

Extended abstract

Background and purpose

The summary of the results of the research background shows that the development of sustainable tourism will not be possible without planning due to its importance and the potential positive and negative effects it brings. Therefore, it will be necessary to adopt fundamental policies through the process of planning and management. Therefore, urban and rural management can move towards the sustainable development of tourism with the knowledge of key drivers. The literature review of the subject in this research shows that in addition to paying attention to the sustainable development of tourism by determining the key drivers in a highly competitive world in planning and management, there will also be a need for a creative approach in order to examine the desired indicators with Determined and examined from a creative point of view. Therefore, the current research aims to identify the key factors affecting the development of creative tourism in Borujerd County by relying on the new perspective of planning and using special futures studies methods.

Methodology

The current research is analytical and exploratory in nature and based on the futures studies approach and survey and field method; it is also of a mixed type in terms of data collection. The statistical population of the research includes 35 people from the trustees of organizations and experts related to the subject in Borujerd County. In the qualitative part, in order to identify the driving forces and uncertainties, observation, environmental scanning and documentary studies, group discussions and semi-structured interviews (Delphi technique) were used, and in the quantitative part, a researcher-made questionnaire was used. Looking at the PESTEL approach, the dimensions and variables affecting the development of creative tourism, such as environmental, economic, social and cultural dimensions, etc. in this County were examined and finally, by using MICMAC software, the key drivers affecting the development of creative tourism in Borujerd County has been identified and ranked.

Findings and discussion

The findings of the research and the distribution of the variables in the distribution plane to

determine the state of stability and instability of the system in the studied area indicate the instability of the system. It means that creative tourism in Borujerd County is not in a good condition. Finally, according to the ranks obtained from the direct and indirect influence of the variables, 10 key factors were selected as key indicators effective on the development of creative tourism in Borujerd County, which are: "Increasing air, rail and ground lines to the County"; "Marketing and supporting investors"; "Access to the global network"; "Improve the level of foreign languages and communication with universities and industry"; "Improving the level of knowledge of employees of tourism units"; "Attention to ethnic and cultural diversity"; "Participation of natives and attention to vulnerable groups"; "Supporting the rites and traditions of urban and rural society and holding events"; "Oriental ethics and maintaining social security" and "Employment in the tourism sector". Thus, the future scenarios of creative tourism in Borujerd County should be designed based on these factors.

Conclusion

Based on the results obtained, several key factors were selected as key indicators effective for the development of creative tourism in Borujerd County in the future, which ranks from one to three, respectively, including the increase of air, rail and ground lines to the city, marketing and support for investors and Access to the global network. Also, based on the findings of the research, the final drivers affecting creative tourism in Borujerd County include "social-cultural factors with four drivers", "economic factors with two drivers", "educational factors with two drivers" and "infrastructural and physical factors with one driver" respectively. One of the most important results of this research is the state of distribution and dispersion of the variables affecting creative tourism in Borujerd County, which indicates the instability of the system in the study area, which shows the need to pay attention to any planning considering the uncertainties of the future and with Taking advantage of knowledge will be foresight.

Keywords: Futures studies, Borujerd, Key drivers, Creative tourism, Micmac.

تحلیل سیستمی پیشران‌های کلیدی موثر بر توسعه گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد

نرگس احمدی فرد^۱، مجید سعیدی‌راد^{۱*}

۱. گروه جغرافیای انسانی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران
۲. گروه جغرافیای انسانی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

گردشگری خلاق، اصطلاح نوظهوری در صنعت گردشگری و به عنوان شکل پایدارتری از گردشگری، مبتنی بر منابع تجدیدپذیر انرژی‌های خلاق است. برنامه‌ریزی برای توسعه گردشگری خلاق به عوامل گوناگونی وابسته است که به شرط به کارگیری نظام‌مند آن‌ها، می‌توان به این مهم دست یافت. این موضوع نشان از اهمیت آینده‌پژوهی و تدوین چشم‌اندازهای آینده در فرایند توسعه گردشگری دارد. بدین منظور این پژوهش با استفاده از روش آینده‌نگاری و تکنیک دلفی و بهره‌گیری از نرم‌افزار میک‌مک به تعیین پیشران‌های کلیدی موثر بر توسعه گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد پرداخته است. جامعه آماری این تحقیق شامل ۳۵ نفر از مدیران سازمان‌ها و کارشناسان متخصص مرتبط با موضوع پژوهش در شهرستان بروجرد است که براساس نمونه‌گیری هدفمند تدریجی انتخاب شده‌اند. نتایج نشان داد که از میان ۳۳ عامل اولیه موثر بر توسعه گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد، ده عامل: افزایش میدان‌های هوایی، ریلی و زمینی به شهرستان، بازاریابی و حمایت از سرمایه‌گذاران، دسترسی به شبکه جهانی اینترنت، ارتقای سطح زبان‌های خارجی و ارتباط با دانشگاه‌ها و صنعت، ارتقای سطح دانش کارکنان واحدهای گردشگری، توجه به تنوع قومیتی و فرهنگی، مشارکت بومیان و توجه به اقشار آسیب‌پذیر، حمایت از آیین‌ها و سنت‌های جامعه‌ی شهری و روستایی و برگزاری رویدادها، اخلاق‌مداری و حفظ امنیت اجتماعی و اشتغال‌زایی در بخش گردشگری، در فهرست نهایی پیشران‌های موثر بر توسعه‌ی گردشگری خلاق شهرستان بروجرد در آینده هستند.

واژه‌های کلیدی:

- آینده‌پژوهی
- بروجرد
- پیشران‌های کلیدی
- گردشگری خلاق
- میک‌مک

مقاله: پژوهشی

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۴

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

استناد:

احمدی فرد، ن. و سعیدی‌راد، م. (۱۴۰۲). تحلیل سیستمی پیشران‌های کلیدی موثر بر توسعه گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد، توسعه پایدار محیط جغرافیایی: سال ۵، شماره ۹، (۱۶۳-۱۷۹).
DOI: 10.48308/SDGE.2023.231915.1131

مقدمه

برنامه‌ریزی توسعه گردشگری، یکی از مهم‌ترین برنامه‌های توسعه اقتصادی، شغلی، اجتماعی و افزایش سطح رفاه عمومی مردم در هر کشوری به شمار می‌رود (Lukoseviciute and Panagopoulos, 2021). اهمیت دیگر موضوع آن است که صنعت گردشگری اساساً نظام پیچیده‌ای از مشاغل دیگر را نیز در برمی‌گیرد و با رشد و افول خود، بسیاری از مشاغل دیگر را به خود مشغول می‌کند (Orlando and Ortega, 2021). این صنعت با توجه به آینده اقتصادی دنیا، به یکی از مهم‌ترین دل‌مشغولی‌های کشورهای دنیا با محوریت اقتصاد گردشگری تبدیل شده است (Zhang et al, 2021)؛ بنابراین می‌توان این صنعت و آینده آن را، به عنوان یکی از چالش‌های عمده آینده اقتصاد بشری در دانشگاه‌ها و دولت‌های مختلف قلمداد کرد (Healy et al, 2020). آنچه امروزه از گردشگری به عنوان یکی از مهم‌ترین برنامه‌های رشد و توسعه ملی یاد می‌شود، ارتباط مستقیمی با برنامه‌ریزی ساختاری و نظام کارکردی در دانشگاه‌ها و دولت‌ها (Bhaskara and Viachaslau, 2021) و شاخه‌های جدید گردشگری همچون گردشگری خلاق دارد؛ این شکل پایداری از گردشگری است که احساس واقعی برای فرهنگ محلی از مجاری غیر رسمی، کارگاه‌های آموزشی محلی و تجارب خلاق ایجاد می‌کند و به بازدیدکنندگان اجازه می‌دهد تا به شناسایی و بروز زمینه‌های خلاقیت خود بپردازند و در عین حال به مردم محلی نیز نزدیک‌تر شوند. بسیاری از تعاریف گردشگری خلاق به گردشگری فرهنگی مربوط می‌شود. گردشگری خلاق به عنوان جنبه‌ای از گردشگری فرهنگی، منجر به رشد تقاضای فرصت‌هایی برای خودشکوفایی و توسعه شده است (Castro, 2012). گردین و ماتاس کایا^۱ (۲۰۱۲) بر این باورند که تفاوت عمده بین گردشگری فرهنگی و خلاق در منابع اساسی این گردشگری‌ها و در انگیزه گردشگران برای شرکت در فعالیت‌ها نهفته است. از نظر کمپل^۲ (۲۰۱۰) تفاوت بین گردشگری فرهنگی و خلاق در این است که گردشگران خلاق در یک فعالیت خلاق هنگام بازدید از یک مقصد شرکت می‌کنند در حالی که گردشگران فرهنگی مصرف‌کنندگان تجارب فرهنگی هستند؛ بنابراین گردشگری خلاق به دنبال افزایش درآمد از طریق آموزش و تبادل دانسته‌های فرهنگی و هنری است (Lewis and Besty, 2010). بدین منظور مناطق باید سازمان‌های توسعه محور باشند و محققین با سنجش وضعیت مناطق از طریق گویه‌ها، فرایند برنامه‌ریزی توسعه مبتنی بر گردشگری خلاق را نظام‌مند نمایند. بنابراین به سادگی می‌توان پی برد که برای بسیاری از کشورها، مراکز تخصصی و همچنین بنگاه‌های اقتصادی، بررسی وضعیت موجود و آینده این صنعت از اهمیت بسیاری برخوردار است (Paskova et al, 2021). در این میان اهمیت مطالعات آینده پژوهشی بسیار برجسته است. همچنین رویکردی با واکاوی منابع، الگوها، عناصر تاثیرگذار و تاثیرپذیر آینده را مورد توجه قرار می‌دهد و با در اختیار قرار دادن داده‌هایی چون میزان ریسک، موفقیت، سرمایه مورد نیاز، سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با گردشگری را با طراحی پیش‌ران‌های کلیدی در اخذ تصمیمات درست یاری می‌رساند (Buhalis, 2005). علاوه بر این باید توجه داشت که در جهان پر از تغییرات و محیط آکنده از عدم قطعیت‌ها، تنها به با کارگیری این رویکرد آینده‌پژوهی (مقیمی، ۱۳۹۳) است که درک سامانه‌ای با نگاه به آینده و با تعیین عوامل کلیدی در توسعه آتی صناعی همچون گردشگری، امکان‌پذیر خواهد شد. لذا پژوهش حاضر با تاکید بر این رویکرد سعی نموده است یکی از مستعدترین مناطق کشور، یعنی شهرستان بروجرد را در به کارگیری ویژگی‌های مثبت این رویکرد انتخاب نماید؛ زیرا جاذبه‌های طبیعی و همچنین جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی (به عنوان شاخص میراث فرهنگی در ابعاد گردشگری خلاق) این شهرستان، موقعیت ممتازی را نسبت به سایر شهرستان‌های استان لرستان پدید آورده است. شهرستان بروجرد با جذب بیش از ۴۳ درصد از گردشگران ورودی به استان لرستان، این توانایی را دارد که با توسعه صنعت گردشگری به خصوص از نوع خلاق آن، نقش مهم و تاثیرگذاری را در رشد و توسعه خود و استان ایفا کند. در نهایت باید متذکر شد که دستیابی دائم به این مزایا و مطلوبیت‌ها در شهرستان بروجرد زمانی امکان‌پذیر خواهد شد که با برنامه‌ریزی صحیح و متمرکز بر آینده، بستر این کار فراهم شود. بنابراین پژوهش حاضر با تکیه بر دیدگاه نوین برنامه‌ریزی و با استفاده از روش‌های خاص آینده پژوهی به شناسایی عوامل کلیدی موثر بر توسعه گردشگری خلاق شهرستان بروجرد پرداخته است.

مبانی نظری و پیشینه

گردشگری شکل سازمان‌یافته‌ای از فعالیت‌های انسانی در تولید و مصرف و تلاشی فوق‌العاده موفق و جهانی است (Jamal and Robinson, 2009). گردشگری با وعده ارزآوری و اشتغال یکی از جذاب‌ترین استراتژی‌های توسعه به نظر می‌رسد (Hettne, 2002) که می‌تواند در مفهوم گسترده‌تری از توسعه یعنی رقابت‌پذیری شهرها، به عنوان حلقه مهم ساختار اقتصادی، نقش مؤثری را ایفاء نماید. در این میان همکاری رو به رشد گردشگری و فرهنگ در سال‌های اخیر به یکی از موضوعات مهم در توسعه و بازاریابی گردشگری تبدیل شده است. مقاصد گردشگری به دنبال تمایز از رقبای بی‌شمار خود به سوی فرهنگ متمایل شده‌اند. فرهنگ به عنوان زمینه‌ای برای تولید درآمد و افزایش اشتغال به شدت با گردشگری پیوند خورده است (Richards, 2001). گردشگری فرهنگی یکی از مهم‌ترین روندهای گردشگری جهانی در سه دهه گذشته بوده و همچنان امید است که در آینده نیز یکی از بزرگترین حوزه‌های رشد محسوب شود (European Travel Commission/ World Tourism Organization, 2005). موفقیت مسلم استراتژی‌های توسعه فرهنگی یا فرهنگ‌محور باعث شده است تا بیشتر شهرها، مناطق و ملل از ترکیب فرهنگ و گردشگری استفاده نمایند. ریچاردز (۲۰۰۱) نشان داد در دهه ۱۹۹۰ تأمین جاذبه‌های فرهنگی، سریع‌تر از تقاضاهای فرهنگی رشد نموده که به رشد رقابت میان مقصدهای گردشگری در جذب مصرف‌کنندگان فرهنگی منجر و باعث توسعه‌های فرهنگی متمایزتر و قابل ملاحظه‌تری شده است. یکی از مشکلات روزافزون، بازتولید سریالی یا متوالی فرهنگ است. یعنی می‌توان استدلال نمود که توسعه فرهنگی دیگر به تنهایی برای ایجاد تمایز بین مقصدها کافی نیست. بنابراین مقصدها برای جایگزینی و یا تکمیل استراتژی‌های توسعه فرهنگی به سمت توسعه خلاقانه حرکت می‌نمایند. مفهوم "طبقه خلاق" فلوریدا (۲۰۰۲) متشکل از طیف گسترده مناطقی است که به دنبال سرمایه‌گذاری در منابع خلاق هستند. امروزه مناطق سعی در به کارگیری هر چه بیشتر خلاقیت در فضاهای گردشگری خود هستند. ویزیت بریتن (۲۰۰۶) دفتر گردشگری ملی بریتانیا در حال حاضر "گردشگری خلاق" را به عنوان یک حوزه اصلی رشد شناخته و معیارها و شاخص‌هایی را در مورد توسعه گردشگری خلاق مطرح نموده است (Hansard, 2006). گزارش کمیسیون گردشگری اروپا و سازمان جهانی گردشگری در مورد گردشگری و فرهنگ شهر (۲۰۰۵) بر پتانسیل توسعه "شهرهای خلاق" به عنوان جاذبه‌های گردشگری تأکید می‌نمایند. توجه به رویکردهای خلاقانه گردشگری به‌طور فعال توسط موبسسه‌های تجاری حتی در کشورهای دور افتاده‌ای همچون نیوزیلند، آفریقای جنوبی و اسپانیا هم وجود دارد. بنابراین، سال‌های اخیر شاهد توجه بیشتر به تجربیات تولید و خلاقیت به عنوان مصرف و تولید گردشگری بوده است. در واقع به نظر می‌رسد که در سیستم‌های تولید گردشگری، تغییری در روابط قدرت به وجود آمده با این تفاوت که نقش مصرف‌کننده از پذیرش محض محصولات آماده شده به سمت تولید مشترک تجربیات گردشگری تغییر نموده است. در این سناریوی جدید، مصرف‌کننده توانایی به کارگیری انواع مهارت‌های خلاقیت و مصرف را خواهند داشت. در این صورت، تولیدکنندگان سابق نیز در ارائه زمینه برای ایجاد تجربیات تولیدات مشترک، خلاق‌تر می‌شوند و بایستی ظرفیت‌های محلی بیشتر مورد توجه قرار گیرند (Richards, 2020). چرا که ظرفیت‌های محلی، به دلیل برخورداری از عناصر تازگی و بدیع بودن، پایگاهی مهم برای طراحی و ارائه تجربیات بین یک محصول موفق و بازتولید سریالی عرضه توده‌ای در صنعت گردشگری، معرفی و مورد توجه قرار می‌گیرد (Florida, 2002). با این توصیف می‌توان به تعریفی دیگر از گردشگری خلاق توسط سازمان علوم و فرهنگ جامعه ملل (یونسکو) پرداخت: گردشگری خلاق سفری است با هدف دستیابی به یک تجربه فعالانه و معتبر که در طی آن با مشارکت در یادگیری هنر، میراث فرهنگی یا ویژگی‌های خاص یک مکان، هدف موردنظر تحقق‌یافته و ارتباطی محکم و مؤثر با ساکنین محلی یعنی آفرینندگان این فرهنگ زنده پدید می‌آید (Raymond, 2022). در این سازمان، گردشگری خلاق به عنوان یک شکل پایداری از گردشگری تعریف می‌شود. نکته مهم در گردشگری خلاق مشارکت و کسب تجربه گردشگر در هر نوع از جاذبه گردشگری خواهد بود. بدین طریق با توسعه فرآورده‌ها و تجارب گردشگری، احیای مجدد فرآورده‌های موجود، افزون بر ارزش مادی دارایی‌های فرهنگی و خلاقانه، ایجاد فرآورده‌های جنبی از رهگذر توسعه خلاقانه، استفاده از فنون خلاقانه

برای ارتقای تجارب گردشگری و افزودن نشاط و تنفس به مکان‌ها، می‌توان خلاقیت را در صنعت گردشگری نمایان نمود (Richards, 2019). اما نکته مورد توجه این است که چنین فضاهایی به دلیل رقابت‌پذیری موجود، ملزم به برنامه ریزی‌های مبتنی بر طراحی پیشران‌ها با رویکرد آینده‌پژوهی هستند. رقابت‌پذیری در هر زمینه‌ای به خصوص در گردشگری بدون دستیابی به برنامه‌ریزی پابرجا و مبتنی بر طراحی پیشران‌ها با رویکرد آینده‌پژوهی محور امکان‌پذیر نخواهد شد (Schwaninger, 1989). تعیین این پیشران‌ها در مبحث گردشگری خلاق نقش بازساخت آینده فضای گردشگری خلاق را بازی خواهند کرد (تقی لو و همکاران، ۱۳۹۵). از آنجایی که شناخت و ارزیابی واقعی حاصل از شیوه نگرستن علمی به آینده به دست خواهد آمد پس ارتباط آینده‌نگری و تعیین پیشران‌ها با مقوله گردشگری با هدف توسعه شایستگی‌ها، نوآوری‌ها و خلاقیت زمینه‌ساز تثبیت توسعه گردشگری خواهد شد (Balslev Thi Phi and Clausen, 2021). ضرورت بررسی این موضوع در پژوهش‌های پیشین نیز مطرح بوده و تحقیق حاضر نیز سعی بر آن دارد که با عنایت به این پیشینه موضوعی، به بررسی دقیق‌تر آن در منطقه مورد مطالعه بپردازد. برای مثال می‌توان به مقاله تامپوما^۳ و همکاران (۲۰۲۳) با عنوان نقش گردشگری خلاق از طریق هنر و صنایع دستی در ترویج گردشگری فراگیر در کشور زیمبابو اشاره نمود که یافته‌های آن نشان داد، وقتی هنرهای تجسمی و صنایع دستی به خوبی مدیریت شوند، پتانسیل زیادی در ترویج گردشگری فراگیر از طریق کاهش فقر و بهبود معیشت جوامع حاشیه‌نشین دارند. با این حال، هنرمندان در تولید هنر و صنایع دستی با چالش‌هایی شامل کمبود سرمایه، کمبود فضای تولید، کمبود بازاریابی، رقابت با محصولات سایر کشورها و عدم حمایت دولت و سازمان‌های گردشگری محلی مواجه هستند. دوگسبوری^۴ و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان مدل‌های توسعه گردشگری خلاق به سوی گردشگری پایدار و احیا کننده ۵ مدل سازمانی شامل: اقامتگاه‌های بوم‌گردی خلاقانه، برگزاری فستیوال و جشنواره‌های کوچک، مجموعه‌ای از فعالیت‌های خلاقانه، شبکه‌های محلی برای گردشگری خلاق و تقویت عناصر متمایز هویت محلی را برای توسعه استراتژی‌های گردشگری خلاق اجتماع محور پیشنهاد می‌کنند. همچنین پژوهش پستما^۵ (۲۰۱۵)، با عنوان تبیین سناریوهای توسعه گردشگری آینده اروپا، ویژگی‌های ساختاری کسب و کار، فرهنگ و سبک کارآفرینی و توسعه زیرساخت‌های گردشگری را به عنوان مهم‌ترین سناریوهای آتی توسعه و بهبود گردشگری اروپا مورد تاکید قرار داده است. کارایل، جوهانسن و کونک^۶ (۲۰۱۵) در پژوهش آینده‌نگاری راهبردی گردشگری شهری مبتنی بر پیچیدگی بازار در شهر بورنوموس نشان دادند که توسعه هتل‌های جدید، کاهش و یا حذف مالیات، سرمایه‌گذاری زیرساختی، جذابیت شهر، قوانین و مقررات دولتی، تحصیلات تکمیلی، امنیت و توسعه خدمات به عنوان مهم‌ترین ابزارهای توسعه گردشگری منطقه در مطالعات آینده است. استولاریک^۷ و همکاران (۲۰۱۰)، به آینده‌نگاری خلاقیت در محیط روستایی پرداخته‌اند و توسعه اقتصاد را به عنوان زمینه‌های بروز خلاقیت در جوامع روستایی معرفی کرده و هنرهای تجسمی، فرهنگ و میراث تاریخی به عنوان ابزار تولید ثروت و بازاحیای فرایندهای سنتی اقتصادی در جزیره پرنس ادوارد نام برده‌اند. سرائی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله شناسایی پیشران‌های کلیدی موثر در گردشگری پایدار و تدوین مطلوب‌ترین سناریو در شهر تاریخی میبد، آینده پژوهی را به عنوان رویکردی نوین در شناخت تحولات آینده مطرح می‌کنند که می‌تواند در ترسیم آینده گردشگری پایدار سهم بسزایی داشته باشد. علی اکبری و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان بررسی آینده‌پژوهی در گردشگری شهر کرمان به این نتیجه می‌رسند که ۱۰ عامل اصلی با توجه به امتیاز بالای تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم به عنوان عوامل کلیدی در آینده توسعه گردشگری پایدار شهر کرمان تأثیرگذار هستند که از بین این عوامل، تأثیرگذارترین عوامل در توسعه گردشگری پایدار شهر کرمان، رقابت‌پذیری و حذف موانع سفر، گسترش فضاهای ساخته شده مرتبط با گردشگری، تخریب محیط و مشارکت و همبستگی هستند. براساس نتایج حاصل از پیشینه تحقیق می‌توان اشاره داشت که توسعه گردشگری پایدار به دلیل اهمیت آن و آثار بالقوه مثبت و منفی که به همراه دارد بدون برنامه‌ریزی امکان‌پذیر نخواهد بود؛ لذا اتخاذ سیاست‌های اصولی از راه فرایند برنامه‌ریزی‌ها و مدیریت ضروری خواهد بود. بنابراین مدیریت شهری می‌تواند با آگاهی از پیشران‌های کلیدی در راستای توسعه پایدار گردشگری حرکت نماید. اما پژوهش حاضر با

بررسی ادبیات موضوعی نشان می‌دهد که در کنار توجه به توسعه پایدار گردشگری با تعیین پیشران‌های کلیدی در عرصه رقابتی برنامه‌ریزی و مدیریت‌ها، نیاز به رویکردی خلاقانه نیز وجود دارد تا شاخص‌های مورد نظر پژوهش، با نگاهی خلاقانه تعیین و مورد بررسی قرار گیرند.

روش‌شناسی

مطالعه حاضر از نظر ماهیت تحلیلی و اکتشافی مبتنی بر رویکرد آینده‌پژوهی و روش پیمایشی و میدانی است؛ به لحاظ گردآوری داده‌ها از نوع ترکیبی و اطلاعات نظری از طریق روش کتابخانه‌ای به دست آمده است. در روش میدانی بنا به ماهیت موضوع از فنون و ابزارهای مختلفی مانند مصاحبه، پنل خبرگان و پرسشنامه استفاده شده است. اطلاعات موردنیاز جهت شناسایی ابعاد و مؤلفه‌ها از دو تکنیک پویا محیطی و دلفی و با استفاده از پرسشنامه نیمه‌ساختاریافته و مصاحبه با مدیران و متولیان سازمان‌ها همچون شهرداری، اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی، میراث فرهنگی و صنایع‌دستی و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، مدیران هتل‌ها و دفاتر جهانگردی شهرستان بروجرد و کارشناسان متخصص و خبره در حوزه مسائل گردشگری گردآوری شده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۳۵ نفر از مدیران و متولیان سازمان‌ها و کارشناسان متخصص و خبره مرتبط با موضوع پژوهش در شهرستان بروجرد، براساس نمونه‌گیری هدفمند تدریجی انتخاب شده‌اند. در بخش کیفی جهت شناسایی عوامل و نیروهای پیشران و عدم قطعیت‌ها از مشاهده، پویا محیطی و مطالعات اسنادی، بحث‌های گروهی و مصاحبه نیمه ساختاریافته (تکنیک دلفی) و در بخش کمی از پرسشنامه محقق ساخته (جهت اولویت‌بندی و امتیاز دهی عوامل پیشران موثر بر توسعه گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد و تحلیل اثرات متقاطع این عوامل در نرم‌افزار میک‌مک) استفاده شده است. در ادامه از جامعه آماری خواسته شد تا در چارچوب ماتریس اثرات متقاطع به مؤلفه‌ها، بر مبنای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری با اعدادی در طیف «صفر» به منزله بدون تأثیر، «یک» تأثیر ضعیف، «دو» تأثیر متوسط و «سه» به معنای تأثیر زیاد، امتیاز دهند. اگر شناسایی موضوع یا تصمیم اصلی قدم اول در برنامه‌ریزی سناریو باشد، تهیه فهرستی از عوامل کلیدی که بر موضوع موردنظر تأثیرگذار هستند، قدم دوم به شمار می‌آید (شوارتز، ۱۳۹۸). چارچوب‌های مختلفی برای شناسایی نیروهای اصلی وجود دارد. طبق اصول آینده‌پژوهی نیروهای پیشران در ساحت کلی پی‌اس‌تی‌ال؛ اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، قانونی، فناوری و زیست‌محیطی تقسیم‌بندی می‌شود (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۷). در این پژوهش نیز با نگاهی به رویکرد پی‌اس‌تی‌ال و با ملاحظه‌ی زمان و جغرافیای محدوده‌ی مورد مطالعه (شهرستان بروجرد)، ابعاد و متغیرهای موثر بر توسعه گردشگری خلاق در این شهرستان (جدول ۱) مورد بررسی قرار گرفته و در نهایت با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری خلاق شهرستان بروجرد شناسایی و رتبه‌بندی شده است.

جدول ۱: شاخص‌ها و متغیرهای موثر بر توسعه گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد

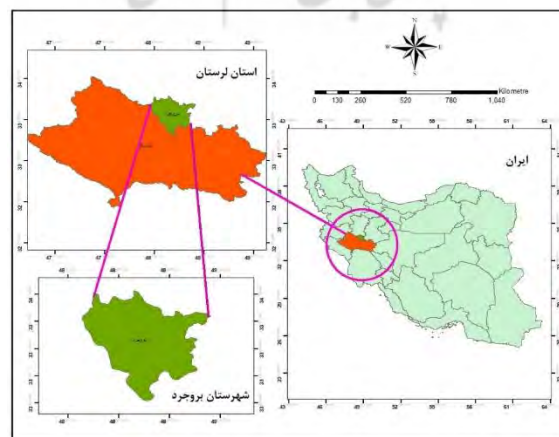
ابعاد	شاخص‌ها	ابعاد	شاخص‌ها
عوامل اجتماعی-فرهنگی	- توجه به تنوع قومیتی و فرهنگی	عوامل محیطی	- تنوع اقلیمی و اکوسیستم‌های منحصربه‌فرد
	- مشارکت بومیان و توجه به اقشار آسیب‌پذیر		- اولویت حفظ منابع طبیعی و روستاهای نمونه گردشگری
عوامل اجتماعی-فرهنگی	- حمایت از آیین‌ها و سنت‌های جامعه شهری و روستایی و برگزاری رویدادها	عوامل محیطی	- سرزندگی و پویایی محیط و فضاهای شهری و روستایی
			- توجه و توسعه مزارع گردشگری در شهرستان

<p>- افزایش روزنامه‌ها و مجلات و کتب مرتبط با گردشگری</p> <p>- ایجاد پایگاه‌ها و فعالیت سایت‌های گردشگری</p> <p>- حمایت از استارت آپ‌های گردشگری</p> <p>- تبلیغات و توجه به گردشگری شهرستان در صداوسیما</p>	<p>عوامل رسانه‌ای و چاپی</p>	<p>- ترکیب مغازه‌های سنتی و لوکس</p> <p>- بازاریابی و حمایت از سرمایه‌گذاران</p> <p>- سرمایه‌گذاری در اقتصاد محلی</p> <p>- اشتغال‌زایی در بخش گردشگری</p>	<p>عوامل اقتصادی</p>
<p>- معماری و طراحی خلاقانه</p> <p>- نوسازی بافت‌های تاریخی شهرستان</p> <p>- افزایش میدان‌های هوایی، ریلی و زمینی به شهرستان</p> <p>- ساخت فضاهای خلاق</p>	<p>عوامل کالبدی</p>	<p>- جذب سرمایه ملی و مشارکت بخش خصوصی و غیر دولتی</p> <p>- معافیت‌های مالیاتی و سیاست‌های تشویقی</p> <p>- ایجاد رشته جغرافیا و گردشگری و سایر رشته‌های مرتبط در دانشگاه‌های شهرستان</p> <p>- ثبت میراث شهرستان در میراث جهانی و ملی</p> <p>- ایجاد برند گردشگری و حمایت از خانه‌های بوم‌گردی</p>	<p>عوامل برنامه‌ریزی و مدیریت</p>
<p>- کارگاه‌های آموزشی صنایع دستی و دیگر هنرهای ناملموس</p> <p>- توجه و آموزش غذاهای محلی</p> <p>- ارتقای سطح زبان‌های خارجی و ارتباط با دانشگاه‌ها و صنعت</p> <p>- ارتقای سطح دانش کارکنان واحدهای گردشگری</p>	<p>عوامل آموزشی و مهارتی</p>	<p>- شبکه حمل و نقل و دسترسی‌ها</p> <p>- طب سنتی</p> <p>- دسترسی به شبکه جهانی نت</p> <p>- آژانس‌ها و تورها</p>	<p>عوامل زیرساختی و خدماتی</p>

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

محدوده مورد مطالعه

بروجرد یکی از شهرستان‌های مهم استان لرستان با پیشینه کهن و بافت تاریخی، از ارزش‌های فوق‌العاده معماری و شهرسازی نیز برخوردار است (مهرفزون، ۱۳۹۸). فضاهای طبیعی، تاریخی و مذهبی این شهرستان حکایت از زندگی دیرینه انسان‌ها در این منطقه دارد و پارینه تاریخی و فرهنگی بسیار غنی شهرستان بروجرد در همه عرصه‌ها در کتب و اسناد موجود به خوبی نمایان است.

شکل ۱: موقعیت جغرافیایی شهرستان بروجرد

وجود قابلیت‌ها و جاذبه‌های بناهای فوق‌العاده ارزشمند و شاخص نظیر تپه قرق دهستان شیروان، پل قلعه حاتم روستای قلعه حاتم، شهر باستانی گوراب زادگاه آرش کمان‌گیر در روستای فیال، سراب کرتول، تنگه کپرگه، تک درخت، چشمه-های آب گرم روستای کپرگه و مانند آن، موجب شده است تا این شهرستان در استان لرستان و حتی کشور درخشش ویژه‌ای برخوردار باشد. این شهرستان می‌تواند با رفع چالش‌ها و موانع گردشگری و تعیین پیشران‌های موثر برای آینده گردشگری خلاق در مسیر رقابت‌پذیری موثر با سایر شهرستان‌های استان قرار گیرد.

یافته‌ها

جامعه آماری پژوهش یک گروه ۳۵ نفری از مدیران و متولیان سازمان‌ها و کارشناسان متخصص و خبره مرتبط با موضوع پژوهش در شهرستان بروجرد است. همگی پرسش‌شوندگان دارای تخصص در زمینه‌های گردشگری و بیش از ۹۰ درصد آنان با تحصیلات بالای کارشناسی‌ارشد و دکتری بودند که در رده سنی ۳۵ تا ۵۰ سال قرار داشتند. بیش از نیمی از آنان مرد و نیمی دیگر زن بودند.

تحلیل اولیه ویژگی‌های داده‌های ماتریس و تاثیرات متقاطع

طبق نتایج نرم‌افزار میک‌مک درجه پرشدگی ماتریس ۹۶/۵۱ درصد است که نشان می‌دهد عوامل انتخاب شده تاثیر زیادی بر روی هم گذاشته‌اند. از مجموع ۱۰۵۱ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، ۳۸ رابطه عددشان صفر بوده و به این معنی است که عوامل بر همدیگر تاثیر نگذاشته یا از همدیگر تاثیر نپذیرفته‌اند. ۴۶۷ رابطه، عددشان یک بوده و بدین معنی است که تاثیر کمی نسبت به هم داشته‌اند. ۵۰۲ رابطه عددشان دو بوده بدین معنی که روابط تاثیرگذار نسبتاً قوی داشته‌اند و در نهایت عدد حاصل از ۷۹ رابطه، ۳ بوده، بدین معنی که روابط عامل‌های کلیدی بسیار زیاد بوده است و از تاثیرگذاری و تاثیرپذیری زیادی برخوردار بوده‌اند. در این ماتریس ۳ رابطه نیز که نشان‌دهنده روابط پتانسیلی و غیر مستقیم عامل‌ها باشد (P) وجود دارد.

جدول ۲: تحلیل اولیه داده‌های ماتریس اثرات متقابل

مقدار	شاخص
۳۳	ابعاد ماتریس
۲	تعداد تکرار
۳۸	تعداد صفر
۴۶۷	تعداد یک
۵۰۲	تعداد دو
۷۹	تعداد سه
۳	تعداد p
۱۰۵۱	جمع
۹۶/۵۱	درصد پرشدگی

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

ارزیابی تاثیرگذاری و تاثیرپذیری مستقیم متغیرها

در تحلیل تاثیر متغیرها، هرکدام از روابط متغیرها به وسیله نرم‌افزار میک‌مک سنجش شد (جدول ۳) و میزان و درجه تاثیرات مستقیم متغیرها بر یکدیگر به دست آمده است. بر مبنای یافته‌ها می‌توان گفت متغیرها و عوامل اقتصادی «بازاریابی و حمایت از سرمایه‌گذاری» با امتیاز ۶۸، «ارتقای ارتقای سطح زبان‌های خارجی و ارتباط با دانشگاه‌ها و صنعت» و «ارتقای سطح دانش کارکنان واحدهای گردشگری» در ابعاد آموزشی و مهارتی به‌طور مشترک با امتیاز ۶۴ و توجه به تنوع قومیتی و فرهنگی از عوامل اجتماعی و فرهنگی با امتیاز ۶۳ دارای بیشترین ضریب تاثیرگذاری بر دیگر متغیرها بوده‌اند. کمترین میزان تاثیرگذاری به عوامل محیطی «تنوع اقلیمی و اکوسیستم‌های منحصر به فرد» با امتیاز ۲۹ و «طب سنتی» با امتیاز ۳۰ از ابعاد زیرساختی و خدماتی اختصاص می‌یابد. همچنین متغیرهای «ایجاد برند گردشگری

و حمایت از خانه‌های بوم‌گردی» با امتیاز ۵۶، «ترکیب مغازه‌های سنتی و لوکس»، «طب سنتی»، «آژانس‌ها و تورها» به‌طور مشترک با امتیاز ۵۴ و «مشارکت بومیان و توجه به افشار آسیب‌پذیر»، «بازاریابی و حمایت از سرمایه‌گذاران»، «ثبت میراث شهرستان در میراث جهانی و ملی» و «توجه و توسعه مزارع گردشگری شهرستان» و «توجه و آموزش به غذاهای محلی» به‌طور مشترک با امتیاز ۵۳ دارای بیشترین میزان اثرپذیری از دیگر متغیرها بوده‌اند. مجموع متغیرهای تاثیرگذار و تاثیرپذیر در هریک از اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی، برنامه‌ریزی و مدیریت، زیرساختی و خدماتی، محیطی، رسانه‌ای و چاپی، کالبدی و آموزشی و مهارتی نشان می‌دهد متغیرهای عوامل اقتصادی، آموزشی و مهارتی و اجتماعی و فرهنگی بیشترین تاثیرگذاری را بر توسعه گردشگری خلاق شهرستان بروجد دارند و متغیرهای عوامل محیطی، زیرساختی، خدماتی و رسانه‌ای و چاپی کمترین میزان تاثیرگذاری را داشته‌اند.

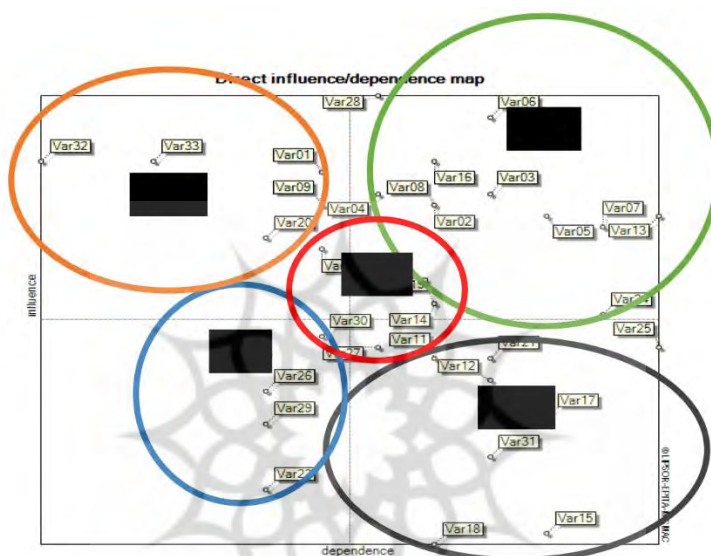
جدول ۳: میزان اثرگذاری و اثرپذیری عوامل

ردیف	عوامل	میزان تاثیرگذاری	میزان تاثیرپذیری
۱	توجه به تنوع قومیتی و فرهنگی (var01)	۶۳	۵۰
۲	اخلاق مداری و حفظ امنیت اجتماعی (var02)	۶۰	۵۲
۳	مشارکت بومیان و توجه به افشار آسیب‌پذیر (var03)	۶۱	۵۳
۴	حمایت از آیین‌ها و سنت‌های جامعه‌ی شهری و روستایی و برگزاری رویدادها (var04)	۶۱	۵۱
۵	ترکیب مغازه‌های سنتی و لوکس (var05)	۵۹	۵۴
۶	بازاریابی و حمایت از سرمایه‌گذاران (var06)	۶۸	۵۳
۷	سرمایه‌گذاری در اقتصاد محلی (var07)	۵۸	۵۵
۸	اشتغال‌زایی در بخش گردشگری (var08)	۶۰	۵۲
۹	جذب سرمایه ملی و مشارکت بخش خصوصی و غیر دولتی (var09)	۶۰	۵۰
۱۰	معافیت‌های مالیاتی و سیاست‌های تشویقی (var010)	۵۶	۵۰
۱۱	ایجاد رشته جغرافیا و گردشگری و سایر رشته‌های مرتبط در دانشگاه‌های شهرستان (var011)	۴۶	۵۲
۱۲	ثبت میراث شهرستان در میراث جهانی و ملی (var012)	۴۴	۵۳
۱۳	ایجاد برند گردشگری و حمایت از خانه‌های بوم‌گردی (var013)	۵۹	۵۶
۱۴	شبکه حمل و نقل و دسترسی‌ها (var014)	۵۱	۵۲
۱۵	طب سنتی (var015)	۳۰	۵۴
۱۶	دسترسی به شبکه جهانی نت (var016)	۶۴	۵۲
۱۷	آژانس‌ها و تورها (var017)	۴۱	۵۴
۱۸	تنوع اقلیمی و اکوسیستم‌های منحصربه‌فرد (var018)	۲۹	۵۲
۱۹	اولویت حفظ منابع طبیعی و روستاهای نمونه گردشگری (var019)	۵۱	۵۲
۲۰	سرزندگی و پویایی محیط و فضاهای شهری و روستایی (var020)	۵۷	۴۹
۲۱	توجه و توسعه مزارع گردشگری در شهرستان (var021)	۴۶	۵۳
۲۲	افزایش روزنامه‌ها و مجلات و کتب مرتبط با گردشگری (var022)	۴۰	۵۴
۲۳	ایجاد پایگاه‌ها و فعالیت سایت‌های گردشگری (var023)	۳۴	۴۹
۲۴	حمایت از اسارت آپ‌های گردشگری (var024)	۵۰	۵۵
۲۵	تبلیغات و توجه به گردشگری شهرستان در صداوسیما (var025)	۴۷	۵۶
۲۶	معماری و طراحی خلاقانه (var026)	۴۳	۴۹
۲۷	نوسازی بافت‌های تاریخی شهرستان (var027)	۴۷	۵۱
۲۸	افزایش میدان‌های هوایی، ریلی و زمینی به شهرستان (var028)	۷۰	۵۱
۲۹	ساخت فضاهای خلاق (var029)	۴۰	۴۹
۳۰	کارگاه‌های آموزشی صنایع دستی و دیگر هنرهای ناملموس (var030)	۴۸	۵۰
۳۱	توجه و آموزش غذاهای محلی (var031)	۳۷	۵۳
۳۲	ارتقای سطح زبان‌های خارجی و ارتباط با دانشگاه‌ها و صنعت (var032)	۶۴	۴۵
۳۳	ارتقای سطح دانش کارکنان واحدهای گردشگری (var033)	۶۴	۴۷
	جمع کل	۱۷۰۸	۱۷۰۸

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

ارزیابی پلان تاثیرگذاری و تاثیرپذیری مستقیم متغیرها

نحوه پراکنش متغیرها در صفحه پراکندگی، وضعیت پایداری و ناپایداری سیستم را تعیین می‌کند. در حوزه روش تحلیل اثرات متقابل با نرم‌افزار میک‌مک دو نوع از پراکنش تعریف شده است که به سیستم‌های پایدار و ناپایدار معروف هستند. در سیستم‌های پایدار پراکنش متغیرها به صورت L است. یعنی برخی از متغیرها دارای تاثیرگذاری بالا و برخی با تاثیرپذیری بالا هستند. در مقابل در سیستم‌های ناپایدار، وضعیت پیچیده‌تر از سیستم‌های پایدار و متغیرها حول محور قطری صفحه پراکنده هستند؛ متغیرها در بیشتر مواقع حالت بینابینی از تاثیرگذاری و تاثیرپذیری را نشان می‌دهند که ارزیابی و شناسایی عوامل کلیدی را بسیار مشکل می‌نماید. با این وجود، در این سیستم نیز راه‌هایی ترسیم شده است که می‌تواند راهنمای گزینش و شناسایی عوامل کلیدی باشد (موسوی و کهکی، ۱۳۹۶). شکل ۲ نمودار پلان تاثیرگذاری و تاثیرپذیری متغیرها و عوامل پیشران تحقیق را نشان می‌دهد.

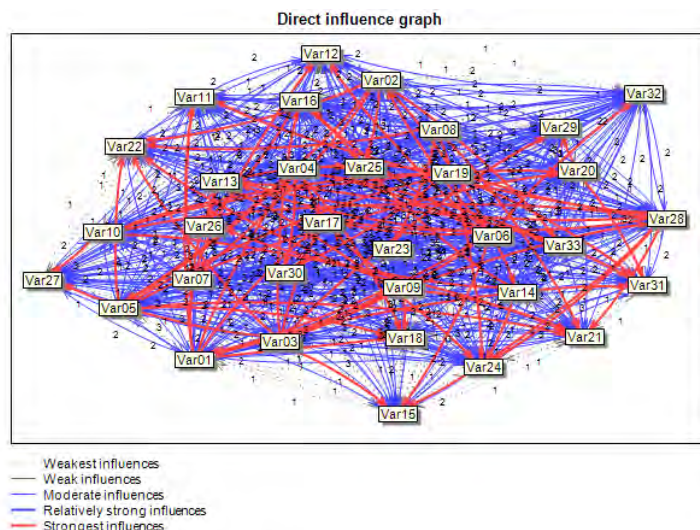

شکل ۲: نمودار پلان اثرگذاری و اثرپذیری عوامل (خروجی نرم‌افزار میک‌مک)

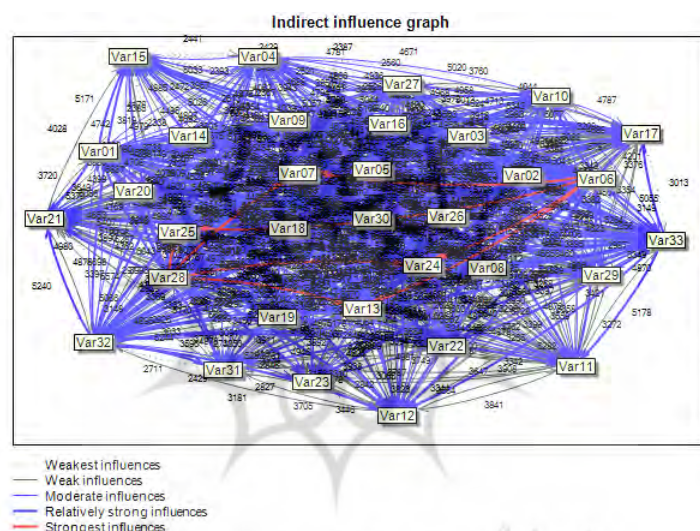
وضعیت توزیع و پراکنش متغیرهای موثر بر توسعه گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد در صفحه پراکندگی حاکی از ناپایداری سیستم است، به طوری که بیشتر متغیرها در اطراف محور قطری صفحه پراکنده‌اند و پنج نوع متغیر وضعیت ناپایدار (متغیرهای تعیین‌کننده یا تأثیرگذار، متغیرهای دوجوهی، متغیرهای تنظیمی، متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجه و متغیرهای مستقل) در بین آنها شناسایی شده و این ناپایداری نشان از وضعیت نامناسب گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد است.

ارزیابی گراف تاثیرگذاری متغیرها بر یکدیگر

پس از مشخص شدن پایداری و ناپایداری سیستم و جایگاه متغیرها در نمودار پلان تاثیرگذاری و تاثیرپذیری، تاثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر همدیگر در نرم‌افزار میک‌مک در پنج پوشش ۵، ۲۵، ۵۰، ۷۵ و ۱۰۰٪ نشان داده می‌شود. هر کدام از این پوشش‌ها، روابط ضعیف، میانه و قوی بین متغیرها را نشان می‌دهند. گراف اثرگذاری نشان‌دهنده روابط بین متغیرها و چگونگی اثرگذاری آنها بر یکدیگر است. این گراف در قالب خطوط قرمز و آبی نشان داده می‌شود. در این گراف، اندازه‌گیری تاثیرات بسیار ضعیف و متوسط (میانه)، نسبتاً قوی و تاثیرات بسیار قوی وجود دارد (شکل‌های ۳ و ۴). در واقع خطوط قرمز، اثرگذاری شدید عوامل بر همدیگر و خطوط آبی، تفاوت در ضخامت، روابط متوسط تا ضعیف را نشان می‌دهند.

شکل ۳: گراف چرخه اثرگذاری مستقیم متغیرها بر یکدیگر با پوشش ۱۰۰٪ (تأثیر بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

شکل ۴: گراف چرخه‌ی غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر با پوشش ۱۰۰٪ (تأثیر بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

شناسایی و انتخاب نهایی متغیرهای کلیدی

از مقایسه نتایج تحلیل آثار مستقیم و غیر مستقیم، عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری خلاق شهرستان بروجرد به دست می‌آیند. از میان ۳۳ عامل بررسی شده در این پژوهش، با توجه به رتبه‌های به دست آمده از تأثیرگذاری مستقیم و غیر مستقیم متغیرها ۱۰ عامل کلیدی به عنوان شاخص‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری خلاق شهرستان بروجرد انتخاب شدند که عبارتند از: افزایش میدان‌های هوایی، ریلی و زمینی به شهرستان (var028)؛ بازاریابی و حمایت از سرمایه‌گذاران (var06)؛ دسترسی به شبکه جهانی نت (var016)؛ ارتقای سطح زبان‌های خارجی و ارتباط با دانشگاه‌ها و صنعت (var032)؛ ارتقای سطح دانش کارکنان واحدهای گردشگری (var033) توجه به تنوع قومیتی و فرهنگی (var01)؛ مشارکت بومیان و توجه به اقشار آسیب‌پذیر (var03)؛ حمایت از آیین‌ها و سنت‌های جامعه‌ی شهری و روستایی و برگزاری رویدادها (var04)؛ اخلاق مداری و حفظ امنیت اجتماعی (var02) و اشتغال‌زایی در بخش گردشگری (Var08). از این ده شاخص کلیدی تأثیرگذار نه شاخص در رتبه‌بندی شاخص‌های کلیدی غیر مستقیم نیز تکرار شده‌اند و فقط متغیر «اشتغال‌زایی در بخش گردشگری (Var08)» در میان شاخص‌های کلیدی تأثیرگذار غیرمستقیم تکرار نشده است.

(جدول ۴). شایان ذکر است که سناریوهای آینده گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد نیز می‌بایست براساس این عوامل طراحی و سیاست‌گذاری شوند.

جدول ۴: رتبه عوامل کلیدی موثر بر توسعه گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد

رتبه	عامل	تأثیر مستقیم	عامل	تأثیر غیرمستقیم
۱	Var28	۴۰۹	Var28	۴۰۴
۲	Var06	۳۹۸	Var06	۴۰۲
۳	Var16	۳۷۴	Var32	۳۷۲
۴	Var32	۳۷۴	Var33	۳۷۲
۵	Var33	۳۷۴	Var16	۳۷۱
۶	Var01	۳۶۸	Var01	۳۵۹
۷	Var03	۳۵۷	Var02	۳۵۵
۸	Var04	۳۵۷	Var03	۳۵۳
۹	Var02	۳۵۱	Var13	۳۵۱
۱۰	Var08	۳۵۱	Var04	۳۵۰
۱۱	Var09	۳۵۱	Var08	۳۵۰
۱۲	Var05	۳۴۵	Var09	۳۴۹
۱۳	Var13	۳۴۵	Var07	۳۳۸
۱۴	Var07	۳۳۹	Var05	۳۳۸
۱۵	Var20	۳۳۳	Var10	۳۳۲
۱۶	Var10	۳۲۷	Var20	۳۲۹
۱۷	Var14	۲۹۸	Var19	۲۹۸
۱۸	Var19	۲۹۸	Var14	۲۹۰
۱۹	Var24	۲۹۲	Var24	۲۸۷
۲۰	Var30	۲۸۱	Var30	۲۸۱
۲۱	Var25	۲۷۵	Var27	۲۸۱
۲۲	Var27	۲۷۵	Var21	۲۷۹
۲۳	Var11	۲۶۹	Var25	۲۷۶
۲۴	Var21	۲۶۹	Var11	۲۷۱
۲۵	Var12	۲۵۷	Var12	۲۶۳
۲۶	Var26	۲۵۱	Var26	۲۵۱
۲۷	Var17	۲۴۰	Var17	۲۴۰
۲۸	Var22	۲۳۴	Var29	۲۳۵
۲۹	Var29	۲۳۴	Var22	۲۳۵
۳۰	Var31	۲۱۶	Var31	۲۲۳
۳۱	Var23	۱۹۹	Var23	۲۰۰
۳۲	Var15	۱۷۵	Var15	۱۷۸
۳۳	Var18	۱۶۹	Var18	۱۷۱

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

انتخاب نهایی و رتبه‌بندی پیشران‌های کلیدی

در این پژوهش با اجرای فرایند مدل دلفی و در نظر گرفتن واقعیت‌های موجود محدوده‌ی مورد مطالعه، ۳۳ عامل به عنوان عوامل اولیه موثر بر گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد شناسایی و با روش تحلیل ساختاری در نرم‌افزار میک‌مک (نظرنخبگان با پرسشنامه تاثیرات متقابل) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. سپس ۱۰ عامل پیشران و مؤثر بر گردشگری خلاق شهرستان بروجرد (براساس رتبه‌های به دست آمده از تاثیرگذاری مستقیم و غیر مستقیم متغیرها) انتخاب شدند (جدول ۵).

جدول ۵: فهرست نهایی پیشران‌های موثر بر توسعه گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد

رتبه	فهرست عوامل کلیدی	علامت
۱	افزایش میدان‌های هوایی، ریلی و زمینی به شهرستان	Var28
۲	بازاریابی و حمایت از سرمایه‌گذاران	Var06
۳	دسترسی به شبکه جهانی نت	Var16
۴	ارتقای سطح زبان‌های خارجی و ارتباط با دانشگاه‌ها و صنعت	Var32
۵	ارتقای سطح دانش کارکنان واحدهای گردشگری	Var33
۶	توجه به تنوع قومیتی و فرهنگی	Var01
۷	مشارکت بومیان و توجه به اقشار آسیب‌پذیر	Var03
۸	حمایت از آیین‌ها و سنت‌های جامعه شهری و روستایی و برگزاری رویدادها	Var04
۹	اخلاق‌مداری و حفظ امنیت اجتماعی	Var02
۱۰	اشتغال‌زایی در بخش گردشگری	Var08

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

براساس یافته‌های جدول بالا و خروجی نرم‌افزار میک مک، پیشران‌های نهایی موثر بر گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد در ۵ بعد عوامل اجتماعی - فرهنگی، عوامل اقتصادی، عوامل آموزشی، عوامل زیرساختی و عوامل کالبدی تقسیم‌بندی شده‌اند. در این میان به ترتیب «عوامل اجتماعی - فرهنگی با چهار پیشران»، «عوامل اقتصادی با دو پیشران»، «عوامل آموزشی با دو پیشران» و «عوامل زیرساختی و کالبدی» هر کدام با یک پیشران بیشترین تاثیرگذاری را بر توسعه گردشگری خلاق شهرستان بروجرد در آینده خواهند داشت. در جدول ۶، رتبه هر یک از این ابعاد و پیشران‌های مربوطه دسته‌بندی شده‌اند.

جدول ۶: رتبه‌بندی ابعاد و پیشران‌های موثر بر توسعه گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد

رتبه	ابعاد	فهرست عوامل کلیدی	علامت
۱	اجتماعی - فرهنگی	توجه به تنوع قومیتی و فرهنگی	Var01
		مشارکت بومیان و توجه به اقشار آسیب‌پذیر	Var03
		حمایت از آیین‌ها و سنت‌های جامعه شهری و روستایی و برگزاری رویدادها	Var04
		اخلاق‌مداری و حفظ امنیت اجتماعی	Var02
۲	اقتصادی	بازاریابی و حمایت از سرمایه‌گذاران	Var06
		اشتغال‌زایی در بخش گردشگری	Var08
۳	آموزشی	ارتقای سطح زبان‌های خارجی و ارتباط با دانشگاه‌ها و صنعت	Var32
		ارتقای سطح دانش کارکنان واحدهای گردشگری	Var33
۴	زیرساختی	دسترسی به شبکه جهانی نت	Var16
۵	کالبدی	افزایش میدان‌های هوایی، ریلی و زمینی به شهرستان	Var28

(ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

بحث و نتیجه‌گیری

آینده‌نگاری فرایندی سازمان‌یافته، هدفمند، مشارکتی و مستمر در راستای ایجاد ارتباط، هماهنگی و هم‌اندیشی بین سازمان‌ها و نهادهای مختلف است که به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا برای برنامه‌های میان‌مدت و بلندمدت به اداره و پیشبرد حوزه‌های مختلف دانش، فناوری، اقتصاد، محیط زیست و جامعه با هدف شناسایی فناوری‌های نوینی نائل آیند که بیشترین منافع اقتصادی و اجتماعی را دارند. بنابراین سیاست‌گذاران و دولت‌ها می‌توانند از تفکر آینده برای پیش‌بینی چالش‌های آینده گردشگری خلاق و ایجاد استراتژی‌های انعطاف‌پذیر در این زمینه بهره‌مند شوند. پژوهش حاضر با هدف تعیین و شناسایی پیشران‌ها و عدم قطعیت‌های تاثیرگذار آینده بر توسعه گردشگری خلاق شهرستان بروجرد با رویکرد آینده‌نگاری صورت گرفته است. از آنجا که در راستای شناسایی و تعیین پیشران‌های کلیدی موثر بر توسعه گردشگری با رویکرد آینده‌پژوهی همچون دیگر رویکردها ابزارهای علمی و منطقی لازم است، در این پژوهش نرم‌افزار میک مک برای

انجام تحلیل انتخاب شده است. براساس نتایج به دست آمده از تحلیل ساختاری در نرم‌افزار میک‌مک با توجه به رتبه‌های به دست آمده از طبقه‌بندی مستقیم و غیر مستقیم متغیرها ۱۰ عامل کلیدی به عنوان شاخص‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری خلاق شهرستان بروجرد در آینده انتخاب شدند که عبارتند از: ۱- افزایش میدان‌های هوایی، ریلی و زمینی به شهرستان (var028)؛ ۲- بازاریابی و حمایت از سرمایه‌گذاران (var06)؛ ۳- دسترسی به شبکه جهانی نت (var016)؛ ۴- ارتقای سطح زبان‌های خارجی و ارتباط با دانشگاه‌ها و صنعت (var032)؛ ۵- ارتقای سطح دانش کارکنان واحدهای گردشگری (var033)؛ ۶- توجه به تنوع قومیتی و فرهنگی (var01)؛ ۷- مشارکت بومیان و توجه به اقشار آسیب‌پذیر (var03)؛ ۸- حمایت از آیین‌ها و سنت‌های جامعه‌ی شهری و روستایی و برگزاری رویدادها (var04)؛ ۹- اخلاق‌مداری و حفظ امنیت اجتماعی (var02)؛ ۱۰- اشتغال‌زایی در بخش گردشگری (Var08). این یافته‌ها با یافته‌های تحقیق زالی و عطریان (۱۳۹۵)، کارلایل، یوهانس و کونک (۲۰۱۵) و برنتراپ و مسنر (۲۰۰۷) مشابهت و با یافته‌های تحقیق پست ما (۲۰۱۵)، دوگسبوری و همکاران (۲۰۲۰) و تاپفوما و همکاران (۲۰۲۳) تفاوت دارد. همچنین براساس یافته‌های تحقیق، پیشران‌های نهایی مؤثر بر گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد در ۵ بعد عوامل اجتماعی- فرهنگی، عوامل اقتصادی، عوامل آموزشی، عوامل زیرساختی و عوامل کالبدی دسته‌بندی و جای می‌گیرند. در این میان به ترتیب «عوامل اجتماعی - فرهنگی با چهار پیشران»، «عوامل اقتصادی با دو پیشران»، «عوامل آموزشی با دو پیشران» و «عوامل زیرساختی و کالبدی» هر کدام با یک پیشران بیشترین تاثیرگذاری را بر توسعه گردشگری خلاق شهرستان بروجرد در آینده خواهند داشت. از مهم‌ترین نتایج این تحقیق، وضعیت توزیع و پراکنش متغیرهای مؤثر بر گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد می‌باشد که حاکی از ناپایداری وضعیت سیستم در محدوده مورد مطالعه است. این یافته‌ها نیز با نتایج کار مصاحبی پور فرد و همکاران (۱۴۰۱) مشابهت دارد. به گونه‌ای که تداوم روند موجود و عدم توجه به عدم قطعیت‌های مؤثر بر گردشگری خلاق در ابعاد اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، آموزشی و زیرساختی و کالبدی، سناریوی بدی را در این شهرستان به دنبال خواهد داشت. هر چند که شایسته است تصمیم‌گیران و نهادهای متولی از سایر عوامل مهم تاثیرگذار بر گردشگری خلاق، همانند «عوامل برنامه‌ریزی و مدیریتی» و «عوامل محیطی» در این شهرستان غافل نشوند. در نهایت می‌توان اذعان داشت که برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت در حوزه گردشگری خلاق در شهرستان بروجرد زمانی موفق خواهد بود که با در نظر گرفتن عدم قطعیت‌های آینده و با بهره‌گیری از دانش آینده‌نگاری، تدوین شود.

سیاسگزاری

از همه کارشناسان و خبرگان حوزه امور گردشگری در شهرستان بروجرد، صمیمانه تقدیر و تشکر می‌شود.

پی‌نوشت

- 1- Gordin and Matetskaya
- 2- Campbell
- 3- Tapfuma
- 4- Duxbury
- 5- Postma
- 6- Carlisle, Johansen, and Kunc
- 7- Stolarick

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

سه‌م نویسندگان در پژوهش

همه نویسندگان، در بخش‌های نگارش و تنظیم مقاله حاضر نقش و سهم برابر دارند.

تضاد منافع

نویسنده (نویسندگان) اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

منابع

- شواتز، پ.، ۱۳۹۸. هنر دورنگری: برنامه‌ریزی برای آینده در دنیایی با عدم قطعیت، انتشارات مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، چاپ دوم، تهران، ۲۶۲ ص.
- علی‌اکبری، ا.، پوراحمد، ا. و جلال‌آبادی، ل.، ۱۳۹۷. شناسایی پیشران‌های مؤثر بر وضعیت آینده گردشگری پایدار شهر کرمان با رویکرد آینده‌پژوهشی، گردشگری و توسعه: (۱)۷، ۱۵۶-۱۷۸. <https://www.itsairanj.ir>
- سرائی، م.، علی‌زاده شورکی، ی. و رضایی، م.، ۱۳۹۹. شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر در گردشگری پایدار و تدوین مطلوب‌ترین سناریو (مورد پژوهشی: شهر تاریخی میبد)، کاوش‌های جغرافیایی مناطق بیابانی: (۱)۸، ۱۳۱-۱۱۳. <https://old.sid.ir>
- صاحبی پورفرد، م.، خادم‌الحسینی، ا.، صابری، ح. و مختاری ملک‌آبادی، ر.، ۱۴۰۱. تعیین پیشران‌های کلیدی مؤثر بر وضعیت آینده گردشگری خلاق شهر اصفهان، جغرافیایی فضای گردشگری: (۴۳)۱۱، ۲۲-۱. <https://gjis.malayer.iau.ir>
- مهرافزون، م.، ۱۳۹۸. تبیین چالش‌ها و راهکارها در گردشگری شهرستان بروجرد، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس: (۴۰)۱۱، ۱۲۷-۱۵۴. <https://zagros.borujerd.iau.ir>
- مقیم، ا.، ۱۳۹۳. معرفت‌شناسی آینده‌پژوهی در رویکردهای نظری به برنامه‌ریزی شهری، معماری و صنعت ساختمان، مدیریت شهری: (۳۸)۱۴، ۷۵-۱۰۴. <https://ums.srbiau.ac.ir>
- موسوی، م. و کهکی، ف.س.، ۱۳۹۶. آینده‌پژوهی در آمایش سرزمین: نگاهی به کاربرد نرم‌افزارهای میک‌مک و سناریو ویزارد، انتشارات دانشگاه ارومیه، چاپ اول، ارومیه، ۲۵۰ ص.

- Bhaskara, G.I. and Viachaslau, F., 2021. The COVID-19 pandemic and organisational learning for disaster planning and management: A perspective of tourism businesses from a destination prone to consecutive disasters, *Journal of Hospitality and Tourism Management*: 46(4), 364-375. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2021.01.011>
- Balslev Thi Phi, G. and Clausen, H., 2021. Fostering innovation competencies in tourism higher education via design-based and value-based learning, *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*: 29, 116-124. <https://www.sciencedirect.com>
- Buhalis, D., 2005. Information Communication Technology-Revolutionizing Tourism: 30(3), 7-16, DOI:10.1080/02508281.2005.11081482
- Castro, C.M.D., 2012. New technology and creative tourism: a case study for the city of Porto as novas tecnologias ecoturismo criativo: estudo de caso da cidade do Porto (Doctoral dissertation).
- Gordin, V. and Matetskaya, M., 2012. Creative tourism in Saint Petersburg: the state of the art, *Journal of Tourism Consumption and Practice*: 4(2), 55-68. <https://www.researchgate.net>
- Campbell, C., 2010. Creative tourism providing a competitive edge, *Tourism Insights*: 3(5), 55-68.
- Carlisle, Sh., Johansen, A. and Kunc, M., 2015. Strategic foresight for (coastal) urban tourism market complexity: The case of Bournemouth, *Tourism Management journal*: 54(10), 81-95. DOI:10.1016/j.tourman.2015.10.005
- Duxbury, N., Bakas, F.E., Vinagre de Castro, T. and Silva, S., 2020. Creative tourism development models towards sustainable and regenerative tourism, *Sustainability*: 13(1), 1-17. <https://doi.org/10.3390/su13010002>.
- European Travel Commission/World Tourism Organization, 2005. *City Tourism and Culture: The European experience*, Madrid: World Tourism Organization
- Florida, R.L., 2002. The rise of the creative class, and how it's transforming work, leisure, community and everyday life, New York: Basic Books: 29(3), 17-30. <https://doi.org/10.2307/3552294>
- Healy, T.J., Hill, N.J., Barnett, A. and Chin, A., 2020. A global review of elasmobranch tourism activities, management and risk, *Marine Policy Journal*, Vol. 118, pp <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2020.103964>.

- Hansard., 2006. 10 November., 2003. Column 32W.
www.publications.parliament.uk/pa/cm200203/cmhansrd/vo031110/text/31110w09.htm (accessed 3 July 2007).
- Hettne, B., 2002. Current Trends and Future Options in Development Studies, In Vandana Desai and Robert B. Potter (Eds), *The companion to Development Studies*, New York: Oxford University Press.
- Lewis Nathaniel, M. and Donald, B., 2010. A New Rubric for 'Creative City' Potential in Canada's Smaller Cities, *Urban Studies*: 47(1), 29-54. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0042098009346867>.
- Lukoseviciute, G. and Panagopoulos, Th., 2021. Management priorities from tourists' perspectives and beach quality assessment as tools to support sustainable coastal tourism, *Ocean & Coastal Management*: 208. <https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2021.105646>
- Orlando, L., Ortega, L. and Defeo, O., 2021. Perspectives for sandy beach management in the Anthropocene: Satellite information, tourism seasonality, and expert recommendations, *Estuarine, Coastal and Shelf Science*: 262, 10-23. <https://www.sciencedirect.com>.
- Postma, A., 2015. Investigating scenario planning—a European tourism perspective, *Urnal of Tourism Fures*: 1(1), 46-52. <https://www.researchgate.net>
- Paskova, M., Wall, G., Zejda, D. and Zelenka, J., 2021. Tourism carrying capacity reconceptualization: Modelling and management of destinations, *Journal of Destination Marketing & Management*: 21, 100638. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2021.100638>.
- Raymond, C., 2022. Creative Tourism New Zealand: The practical challenges of developing creative tourism. In: G. Richards & J. Wilson (Eds.), *Tourism,creativity and development*. London: Routledge, 392 p.
- Richards, G., 2019. Creativity and tourism in the city, *Current Issues in Tourism*: 17(2), 119-144. DOI: 10.1080/13683500.2013.783794.
- Richards, G., 2020. Designing creative places: The role of creative tourism, *Annals of Tourism Research*: 85(10), 54-61. <https://www.sciencedirect.com>.
- Richards, G., 2001. *Cultural Attractions and European Tourism*, Wallingford: CABI, 259 p.
- Schwanger, M., 1989. Trends in leisure and tourism for 2000-2010. Book title, *Tourism Marketing and Management Handbook*, Prentice Hall, London, 599- 605.
- Stolarick, K., Denstedt, M., Donald, B. and Spencer, G.M., 2010. Creativity, tourism and economic development in a rural context: The case of Prince Edward County, *Journal of Rural and Community Development*: 5(1), 2. Taghdisi, A., Rastghalam. <https://www.researchgate.net>
- VisitBritain, 2006. *Cultural Tourism Advisory Guide*, London: VisitBritain, 59 p.
- Tapfuma, M.M., Musavengane, R. and Magwaza, R., 2023. The role of creative tourism through arts and crafts in promoting inclusive tourism in Zimbabwe, *Journal of Tourism and Cultural Change*, 1-20. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14766825.2023.2231401>
- Jamal, T. and Robinson, M., 2009. *Tourism Studies*, second edition, London, 250 p.
- Zhang, Y., Yang, H. and Wang, G., 2021. Monitoring and management of high-end tourism in protected areas based on 3D sensor image collection, *Displays Journal*: 70(10), 102089 <https://doi.org/10.1016/j.displa.2021.102089>